

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ**

ГУРІЧ Зоя Владиславівна

УДК 37:7-043.86:37.091(477.72)51- «18» /15-«19»

**РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВИХ ТА СЕРЕДНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України (м. Київ).

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

ВОВК Мирослава Петрівна,

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, головний науковий співробітник відділу змісту і технологій навчання дорослих, м. Київ.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

Год Борис Васильович,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, завідувач кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії, м. Полтава;

кандидат педагогічних наук, доцент

Волощук Аліна Володимирівна,

Закарпатська академія мистецтв, завідувач кафедри образотворчого мистецтва, м. Ужгород.

Захист відбудеться 24 травня 2017 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлінського, 9.

Автореферат розіслано 22 квітня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.А. Лавріненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлюється необхідністю збереження фундаментальних надбань мистецької освіти України у контексті входження у європейський освітній простір на засадах національної самобутності, культуровідповідності, полікультурних цінностей. Ціннісний потенціал мистецької освіти акумульовано у теорії і практиці її провідних напрямів (художній, музичній, хореографічній, театральній освіті), становлення яких пов'язане з регіональною специфікою її розвитку. Саме у регіональному вимірі на всіх етапах історичного поступу нації були кристалізовані теоретичні й практичні надбання художньої освіти, традиції якої розвивались у регіонах України. Унікальним регіоном Південної України, який вирізняється фундаментальним досвідом розвитку художньо-мистецьких шкіл, освітніми традиціями становлення художніх спеціалізованих і вищих педагогічних навчальних закладів, ґрунтовними засадами художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, є Херсонщина. Упродовж другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. у художньо-освітньому середовищі Херсонської губернії формувались професійні основи вивчення образотворчого мистецтва у початкових і середніх навчальних закладах, які зумовили перспективи розвитку регіональної художньої освіти у напрямі утвердження культуровідповідності, діалогу культур, педагогічного наставництва.

У сучасних соціокультурних умовах досвід становлення художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини може стати вагомим ресурсом розбудови національної мистецької освіти в Україні, підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, оновлення змісту, методів і форм вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування у шкільній практиці.

На важливих пріоритетах розвитку мистецької, художньої освіти в Україні зацентровано увагу у міжнародних (Дорожня карта мистецької освіти ЮНЕСКО (2006)) і загальнодержавних документах (Закони України «Про загальну середню освіту» (1999), «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (проект, 2016), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» (1996), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2001), Концепція загальної мистецької освіти (2002), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2009) та ін.). У них акцентовано увагу на націєзберігаючій функції української культури, мистецтва, освітніх традицій, формуванні сучасного українця як національно свідомої та полікультурно толерантної особистості.

Педагоги, історики аналізували проблеми розвитку художньої освіти в Україні у контексті ретроспективи становлення вищої школи (Л. Березівська, Н. Дем'яненко, В. Кремень, О. Лавріненко, Т. Усатенко, Г. Філіпчук та ін.), українського шкільництва (О. Аніщенко, С. Гончаренко, М. Левківський, С. Пономаревський, Б. Ступарик, О. Сухомлинська та ін.). Фундаментальними є дослідження науковців, у яких обґрунтовано сутність мистецької освіти в

сучасному соціумі (В. Бутенко, С. Волков, Б. Год, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Сотська, О. Щолокова та ін.); досліджено історичні аспекти становлення художньої освіти (Т. Благова, А. Волощук, В. Ворожбіт, І. Красюк, О. Попик, Н. Сапак та ін.); здійснено історико-педагогічний аналіз функціонування навчальних закладів Півдня України, Херсонщини (В. Бобров, В. Добровольська, Л. Місірків, А. Форостян та ін.); висвітлено педагогічну діяльність художників, педагогів (О. Барковська, І. Блюміна, Л. Бондар, І. Боса, О. Тринус та ін.).

Результати вивчення документальних, педагогічних, мистецтвознавчих джерел дають підстави стверджувати, що проблема розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. не була предметом історико-педагогічних досліджень. Залишаються недостатньо вивченими питання періодизації розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонської губернії, специфіки викладання дисциплін художньо-естетичного спрямування у регіональних школах, узагальнення прогресивних надбань херсонських художників, педагогів з проекцією на сучасні тенденції розвитку художньої освіти в Україні.

Відповідно аналіз історичних і сучасних джерел з досліджуваної проблеми та освітньої практики дав можливість виявити низку суперечностей між:

- соціокультурною необхідністю розвитку прогресивних надбань мистецької, художньої освіти та недостатньою обґрунтованістю можливостей використання ідей історико-педагогічного досвіду у процесі реформування сучасної початкової, середньої і вищої освіти;

- необхідністю оновлення змісту, методів і форм професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, учителів образотворчого мистецтва та дискретністю вивчення і творчого використання регіонального досвіду художньої освіти, сформованого в історичній ретроспективі;

- потребами духовного, світоглядного, художньо-естетичного розвитку учнів в умовах загальноосвітніх закладів та фрагментарністю використання прогресивних надбань художньої освіти регіонів у процесі опанування дисциплін художньо-естетичного спрямування у шкільній практиці.

Актуальність проблеми об'єктивного осмислення історичного досвіду розвитку художньої освіти у шкільництві регіонів України, необхідність творчого використання прогресивних надбань регіональної мистецької, художньої освіти, відсутність історико-педагогічних досліджень з проблем розвитку художньої освіти у початкових і середніх школах Херсонщини зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Розвиток художньої освіти в початкових та середніх навчальних закладах Херсонської губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою комплексної науково-дослідної теми відділу змісту і технологій навчання дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України «Естетичні та етичні чинники розвитку професійного досвіду викладачів вищих педагогічних навчальних закладів» (РК № 0114U3167). Тему дисертації

затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол № 11 від 23.11.2014 р.) та узгоджено рішенням Бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 27.01.2015 р.).

Об'єкт дослідження – художня освіта в Україні в історичній ретроспективі.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи і тенденції розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Мета дослідження – на основі ретроспективного аналізу змісту, форм і методів художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. виявити тенденції її розвитку; обґрунтувати можливості творчого використання прогресивних надбань художньої освіти регіону в контексті реформування української школи.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити історико-педагогічний аналіз генези розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини.

2. Охарактеризувати передумови становлення художньої освіти у Херсонській губернії (перша половина ХІХ ст.).

3. Обґрунтувати періодизацію розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., виявити її провідні тенденції в обраних хронологічних межах.

4. Проаналізувати сучасні тенденції розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонщини.

5. Визначити перспективи творчого використання прогресивних досягнень історико-педагогічного досвіду художньої освіти Херсонщини у сучасній освітній практиці.

Концептуальні ідеї дослідження. В основу наукового пошуку покладено положення про те, що якісні зміни художньої освіти у шкільництві Херсонської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. відбувалися у контексті соціально-політичних, культурно-освітніх чинників розвитку національної освіти з урахуванням особливостей підготовки вчителів у межах південноукраїнського регіону, а також специфіки викладання дисциплін художньо-естетичного спрямування у початкових і середніх навчальних закладах. Опертя на основні положення культурологічного, аксіологічного, полікультурного підходів дозволяє з'ясувати значення теоретичних і практичних надбань художньої освіти Херсонщини, охарактеризувати досягнення художників, педагогів з позиції їхнього внеску у становлення концептуальних, методологічних, методичних засад художньої освіти України та її регіонів.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія наукового пізнання, що є основою для визначення сутності базових понять дослідження, об'єкта, предмета, мети, завдань, методів наукового пошуку, забезпечує взаємозалежність історико-педагогічних надбань художньої освіти у школах Херсонщини з сучасними тенденціями її розвитку; історико-хронологічний підхід, що покладений в основу дослідження генези, передумов розвитку

художньої освіти в Херсонській губернії, дозволив обґрунтувати періодизацію розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини другої половини XIX – початку XX ст.; культурологічний підхід, що уможливило пошук теоретичних і практичних надбань художньої освіти у школах Херсонщини упродовж означеного періоду, їх значення для розвитку сучасної мистецької, художньої освіти на засадах культуровідповідності, ціннісних пріоритетів; полікультурний підхід, який сприяє окресленню діалогічної сутності художньої освіти, що реалізується в організації освітнього процесу у початкових і середніх навчальних закладах регіону з урахуванням ідей зарубіжних освітян, художників; аксіологічний підхід, який дозволяє представити ціннісні світоглядні орієнтири педагогів, освітян Херсонщини, що формували концептуальні основи національної мистецької, художньої освіти.

Теоретичною основою дослідження є: положення сучасної філософії і психології освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Рибалка та ін.); українознавчих засад національної освіти (В. Бутенко, С. Волков, С. Мельничук, Т. Усатенко, Г. Філіпчук та ін.); дослідження проблем становлення вищої і середньої освіти (О. Аніщенко, Л. Вовк, М. Вовк, І. Кравченко, О. Лавріненко, С. Сірополко, Я. Чепіга та ін.); провідні наукові ідеї сучасної методології історико-педагогічних досліджень (С. Гончаренко, Н. Дем'яненко, Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін.); положення про якісно нові вимоги до підготовки майбутнього вчителя (О. Кучерявий, Л. Лук'янова, Г. Падалка, О. Огієнко, М. Солдатенко, О. Хижна, Л. Хомич та ін.); обґрунтування концептуальної основи розвитку мистецької освіти (С. Коновець, Г. Сотська, О. Щолокова, Р. Шмагало та ін.); теоретичні положення щодо розвитку мистецької освіти у зарубіжній теорії і практиці (М. Лещенко, Л. Левицька, Н. Миропольська та ін.); підходи до організації художньої освіти у шкільництві (О. Комаровська, Г. Кузьменко, Л. Масол, С. Ничкало, О. Оніщенко та ін.); ідеї педагогічної, мистецької біографістики (В. Капранова, Г. Корнюш, В. Мироненко, О. Тринус та ін.); положення щодо специфіки розвитку художньої освіти на Півдні України, Херсонщині (М. Левченко, О. Пунгіна, А. Форостян та ін.).

Відповідно до предмета, мети і завдань науково-дослідницького пошуку використовувався комплекс **методів дослідження**: аналіз і синтез – з метою визначення сутності понять «художня освіта», «регіональна художня освіта», «мистецька школа» та ін.; хронологічно-системний аналіз – для обґрунтування періодизації розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст.; історико-компаративістський метод – з метою висвітлення впливу зарубіжного досвіду на освітню практику вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування у шкільництві регіону відповідно до авторської періодизації; метод педагогічної біографістики – для з'ясування внеску педагогів, художників у розвиток художньої освіти; метод наукової екстраполяції – для здійснення прогностичного обґрунтування творчого використання прогресивних надбань художньої освіти Херсонської губернії в сучасній освітній практиці, розробки методичних рекомендацій.

Джерельною базою дослідження стали праці провідних освітян, науковців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з проблем становлення шкільництва, художньої освіти (М. Бунаков, М. Корф, М. Пирогов, К. Ушинський М. Деркачов, М. Ланге та ін.). Фактологічна основа дисертаційної роботи базувалась на матеріалах фондів Державного архіву Одеської області (ф. 9, ф. 44, ф. 47, ф. 51, ф. 122, ф. 147, ф. 154, ф. 160, ф. 298, ф. 367); Державного архіву Миколаївської області (ф. 115, ф. 122, ф. 123, ф. 135, ф. 139, ф. 468); Державного архіву Херсонської області (ф. 15, ф. 19, ф. 21, ф. 189, ф. 192, ф. 227, ф. Р-1177). У ході дослідження опрацьовано матеріали Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського, Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гончара, бібліотеки Херсонського державного університету (відділу рідкісних книг), бібліотеки Херсонського обласного краєзнавчого музею, бібліотеки Херсонського обласного художнього музею імені О. Шовкуненка та електронні освітні ресурси.

У процесі дослідження вивчалися періодичні видання другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: «Журнал Министерства народного просвещения», «Учитель», «Художественно-педагогический журнал», «Художественные новости», «Школа рисования»; регіональна періодика: «Одесские новости», «Юг», «Родной край», «Южные записки», «Южный курьер», «Херсонские новости» та ін. Під час роботи над дисертацією було проаналізовано постанови, законодавчі акти, спогади, біографії, рукописи, листування освітян, сучасні монографічні та дисертаційні дослідження з проблем розвитку регіональної художньої освіти. Усього опрацьовано 58 архівних документів, 136 стародруків.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХІХ – початок ХХ ст. – період розвитку мережі освітніх закладів Херсонщини, становлення теоретичних і практичних досягнень мистецької, художньої освіти регіону. Нижня межа (друга половина ХІХ ст.) пов'язана з реформаційними змінами, зі створенням Херсонського губернського земства (1865 р.), з відкриттям початкових, середніх, спеціалізованих шкіл, художніх училищ у Херсонській губернії. Вибір верхньої межі (початок ХХ ст.) зумовлений припиненням існування Херсонського губернського земства, початком реформування системи освіти в Радянській Україні (1920 р.).

Територіальні межі дослідження охоплюють територію 6 повітів: Олександрійського, Єлисаветградського, Ананьєвського, Тираспольського, Одеського та Херсонського, що входили у ХІХ – на початку ХХ ст. до складу Херсонської губернії (за адміністративним поділом 1803 р.). Це території сучасних Одеської, Миколаївської, Кіровоградської, Херсонської та частини Дніпропетровської областей, а також Придністровської Молдавської Республіки (самопроголошеної в 1990 р.).

Організація дослідження. Науковий пошук здійснювався у 2011 – 2016 рр. й охоплював три етапи:

- на першому (аналітико-пошуковому) етапі (2011 – 2012 рр.) визначено актуальність наукової проблеми; здійснено аналіз базових понять; проаналізовано історико-педагогічну, історіографічну, краєзнавчу, філософську, мистецько-

педагогічну літературу; систематизовано фактологічний матеріал з проблеми дослідження; обґрунтовано методологічну основу дослідницького пошуку;

- на другому (науково-емпіричному) етапі (2013 – 2014 рр.) здійснено аналіз архівних матеріалів, періодичних видань, праць науковців другої половини ХІХ – початку ХХ ст.; розроблено періодизацію розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини означеного періоду; охарактеризовано педагогічну спадщину освітян, художників регіону; проаналізовано особливості вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування, навчально-методичний супровід; розроблено методичні рекомендації щодо творчого використання ідей художників, педагогів Херсонщини у професійній підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва;

- на третьому (узагальнювальному) етапі (2015 – 2016 рр.) виявлено суперечності розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини; здійснено аналіз сучасних тенденцій розвитку художньої освіти у регіоні; окреслено перспективи використання прогресивних надбань історико-педагогічного досвіду художньої освіти Херсонської губернії в сучасних умовах; узагальнено наукові результати.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

– вперше у вітчизняній педагогічній науці здійснено комплексне дослідження змісту, форм і методів художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., виявлено тенденції її розвитку в обраних хронологічних межах; визначено провідні підходи до аналізу процесу розвитку художньої освіти у початкових і середніх закладах Херсонщини – культурологічний, аксіологічний, полікультурний; обґрунтовано періодизацію розвитку художньої освіти у початковій і середній школах Херсонської губернії (друга половина ХІХ – початку ХХ ст.); узагальнено провідні ідеї педагогів, художників Херсонщини означеного періоду (гуманізації освіти, застосування розвивального навчання, забезпечення зв'язку школи з громадським життям, реалізації педагогіки співробітництва, педагогічного наставництва тощо); окреслено сучасні тенденції розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонщини; здійснено прогностичне обґрунтування перспектив використання прогресивних надбань розвитку художньої освіти регіону на державному й організаційно-педагогічному рівнях. До наукового обігу уведено 36 невідомих документів.

Уточнено сутність понять «мистецька освіта», «мистецька школа», «художня освіта», «регіональна художня освіта», що дозволило комплексно прослідкувати генезу художньої освіти у школах Херсонщини.

Подальшого розвитку набули положення щодо обґрунтування внеску художників, педагогів Херсонської губернії у становлення теоретичних і практичних досягнень художньої освіти у шкільництві регіону; висвітлення витоків розвитку художньо-педагогічної освіти на Півдні України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні й апробації методичних рекомендацій «Персонологія художньої освіти Херсонщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.» для студентів мистецьких факультетів вищих педагогічних навчальних закладів, що спрямовано на оновлення змісту, методів і форм вивчення фахових дисциплін «Методика викладання образотворчого мистецтва», «Історія мистецтва», «Історія педагогіки» та ін., ефективну організацію науково-дослідницької, самостійної роботи майбутніх учителів, проведення педагогічної практики з урахуванням надбань історико-педагогічного досвіду регіональної художньої освіти.

Основні положення дослідження можуть слугувати джерелом для подальших розробок курсів і спецкурсів з історії мистецької, художньої освіти, образотворчого мистецтва, написання навчально-методичної літератури для навчальних закладів різних рівнів акредитації, виконання курсових, кваліфікаційних робіт тощо. Дослідницькі матеріали і рекомендації можуть також використовуватися організаторами музеїв, керівниками і викладачами спеціалізованих навчальних закладів, педагогами, науковими працівниками.

Результати наукового пошуку впроваджені в освітній процес Херсонського державного університету (довідка № 01-28/1012 від 19 травня 2016 р.); Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського (довідка № 957/18 від 20 травня 2016 р.); Криворізького національного університету (довідка № 02/02 – 330/3 від 24 травня 2016 р.); Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка (довідка № 106-н від 20 травня 2016 р.); навчально-естетичного комплексу «Художня школа» (м. Херсон) (довідка № 28 від 13 жовтня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованому у співавторстві «Словнику мистецьких термінів» [16] автором подано дефініції таких понять, як: «мистецька освіта», «художня освіта», «регіональна художня освіта», «живопис», «малюнок», «мистецька школа», «образотворче мистецтво», «педагогіка мистецтва». У фаховій статті (у співавторстві з М. Вовк) [8] дисертантом обґрунтовані методологічні підходи і принципи впровадження прогресивних надбань художників, педагогів Херсонщини у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах.

Вірогідність та об'єктивність результатів дослідження забезпечується обґрунтуванням теоретичних засад наукового пошуку з урахуванням культурологічного, аксіологічного і полікультурного підходів; застосуванням комплексу методів, адекватних меті й завданням дисертації; широкою джерельною базою; опорою на сучасні історико-педагогічні праці; позитивними результатами упровадження результатів дослідження в сучасну освітню практику.

На захист винесено:

1) періодизацію розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що розроблена на основі врахування соціально-політичних, культурно-освітніх чинників розвитку освіти регіону, визначення специфіки підготовки вчителів образотворчого мистецтва для початкових і середніх навчальних закладів регіону,

аналізу особливостей вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування у початкових та середніх навчальних закладах Херсонщини. Періодизація включає три періоди: I-й – 1865 – 1871 рр. – період становлення мережі навчальних закладів Херсонської губернії, зародження професійних засад художньої освіти; II-й – 1872 – 1899 рр. – період інтенсивного розвитку закладів художнього спрямування, інноваційних пошуків художників, педагогів; III-й – 1900 – 1920 рр. – період реформування художньої освіти регіону;

2) провідні ідеї педагогів, художників Херсонщини означеного періоду («олюднення» освіти, забезпечення зв'язку школи з громадою та університетами, розвитку людяності і професіоналізму педагога, використання засобів музейної педагогіки, підтримки педагогічного наставництва, розвитку авторських шкіл, творчого осмислення зарубіжного досвіду та ін.), що зумовили прогресивний розвиток художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах регіону, заклали підґрунтя сучасних тенденцій її розвитку на культуровідповідних і полікультурних засадах.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження представлено на наукових і науково-практичних конференціях, наукових читаннях, методологічних семінарах: *міжнародних*: «Основні напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція» (Умань, 2014); «Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення» (Кіровоград, 2015), «Педагогіка образотворчого мистецтва: традиції, сьогодення, перспективи» (Київ, 2015), «Содружество наук» (Білорусь, Барановичі, 2015), «Новые подходы для оптимизации научной деятельности» (Київ, 2015), «Педагогіка мистецтва і мистецтво педагогічної дії (Київ, 2015), «Золтан Баконій і закарпатська школа живопису ХХ ст.: мистецько-педагогічний та загальнолюдський виміри» (Ужгород, 2016), «Сучасні проблеми підготовки вчителя і його професійного удосконалення» (Чернігів, 2016), «Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи» (Умань, 2016); *всеукраїнських*: «Становлення образотворчого мистецтва в сучасному соціокультурному просторі» (Луганськ, 2014), «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи» (Херсон, 2014), «Зарубіжна та українська культура: питання історії, теорії, методики» (Херсон, 2015) «Підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва: досвід та перспективи» (Одеса, 2015), «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи» (Херсон, 2016); *звітних науково-практичних конференцій Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України* (Київ, 2013, 2014, 2016).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 16 публікаціях (14 – одноосібні), з-поміж них: 1 методичні рекомендації, 1 словник (у співавторстві), 9 статей у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у виданні України, що включено до наукометричних баз, 4 статті у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (468 найменувань, із них – 20 іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації –

313 сторінок, зокрема основного тексту – 206 сторінок. Робота містить 19 додатків на 54 сторінках, 17 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, охарактеризовано стан її розробленості; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, хронологічні й територіальні межі дослідження; мету і завдання, методологічну і теоретичну основу; розкрито концептуальну ідею дослідження, наукову новизну, практичне значення; проаналізовано джерельну базу і висвітлено методи дослідження; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації і структуру дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні та історіографічні основи проблеми розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонщини»** – здійснено історико-педагогічний аналіз генези розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини упродовж другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.; обґрунтовано й уточнено сутність базових понять у контексті провідних методологічних підходів (культурологічного, полікультурного, аксіологічного); охарактеризовано передумови розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонщини до середини ХІХ ст.

З'ясовано, що аналіз джерельної бази довів доцільність структурування джерел у діахронічному і синхронічному вимірах. У діахронічному вимірі умовно розподілено праці на такі групи: краєзнавчі дослідження з проблем розвитку освіти на Півдні України (Д. Багалій, С. Бернштейн, Г. Ге, М. Грушевський, В. Надлер та ін.); наративні джерела (В. Зуєв, П. Гнедич, А. Демидов та ін.); праці з педагогічної освіти (М. Бунаков, М. Корф, М. Пирогов та ін.); роботи, у яких визначено вектори розвитку українського шкільництва (І. Андрієвський, М. Костянтинів, К. Ушинський та ін.); праці з проблем становлення художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Півдня України, зокрема Херсонщини (М. Деркачов, О. Музиченко, Я. Чепіга та ін.). У дослідженнях фрагментарно розкрито соціально-політичні, культурні, економічні чинники розвитку художньої освіти, охарактеризовано професійний досвід освітян, художників.

У результаті аналізу сучасних праць з проблеми дослідження (синхронічний вимір) виокремлено такі групи праць: краєзнавчі дослідження (О. Караульна, М. Левченко, А. Мисичко, Н. Шушляннікова та ін.); історико-педагогічні розвідки з проблем розвитку освіти окремих регіонів України (В. Бобров, В. Добровольська, І. Кравченко, М. Сахній та ін.); огляди історії мистецької і художньої освіти (Ю. Грищенко І. Малініна, І. Красюк, Р. Шмагало та ін.); праці з історії становлення мистецької освіти на Півдні України (А. Желан, О. Пунгіна, Н. Сапак, А. Форостян та ін.); дослідження в галузі регіональної художньої освіти в Україні (О. Волинська, А. Волощук, І. Небесник, О. Попик, І. Хілько та ін.); праці з біографістики і персонології (І. Блюміна, Л. Бондар, І. Боса, О. Тринус та ін.). У них частково розкрито проблеми регіональної художньої освіти, здобутки українських художників, педагогів з позиції їх впливу на розвиток шкільництва.

Аналіз методологічних підходів (культурологічного, полікультурного, аксіологічного) дозволив сформулювати авторську дефініцію регіональної художньої освіти як процесу навчання на основі розвитку національних художньо-мистецьких та освітніх традицій, відкритості до адаптації зарубіжного мистецького досвіду на окремій території держави, що має історичний, адміністративний характер утворення, а також виокремити її функції (мотиваційно-виховну, культурологічну, пізнавальну, комунікативну, гедоністичну).

У результаті вивчення краєзнавчих, наративних, історико-педагогічних джерел з'ясовано, що важливими чинниками розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонщини першої половини XIX ст. є такі: реформаційні зміни, закріплені у спродукованих Міністерством народної освіти документах («Попередні правила народної освіти» (1803), «Статут навчальних закладів, підвідомчих університетам» (1804) та ін.); розроблення проекту розподілу земель Російської імперії на навчальні округи. Виявлено, що прогресивний розвиток шкільництва на Півдні України пов'язаний з діяльністю Одеського Рішельєвського ліцею (1817 – 1862 рр.), у якому учні залучались до вивчення дисциплін естетичного спрямування (малювання, танців, музики), до організації літературних вечорів, театральних постановок, малювальних студій. З'ясовано, що у 1849 р. було укладено першу програму з креслення і малювання для гімназій. Цінними для розвитку художньої освіти Херсонщини були методичні напрацювання освітян зарубіжжя (Г. Гіппіус, К. Солдан, Г. Гальяр та ін.). Першим підручником з малювання для загальноосвітніх закладів в Російській імперії була праця А. Сапожнікова «Курс малювання. Керівництво для початківців» (1834). У зарубіжних і вітчизняних працях було визначено два методи навчання образотворчому мистецтву – геометральний і натуральний.

У другому розділі – **«Ретроспектива художньої освіти в шкільництві Херсонщини (друга половина XIX – початок XX ст.)»** – обґрунтовано періодизацію розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст.

З'ясовано, що *перший період (1865 – 1870 рр.)* розвитку художньої освіти у школах Херсонщини пов'язаний із заснуванням Херсонського губернського земства (5 березня 1865 р.). Соціально-культурними чинниками розвитку шкільництва визначено такі: реорганізація початкових училищ («Положення про початкові народні училища» (1864 р.); реорганізація середніх навчальних закладів («Статут гімназій та прогімназій» (1864 р.); відкриття Одеської малювальної школи Товариством витончених мистецтв (1865 р.) тощо.

На основі аналізу архівних матеріалів, історико-педагогічних праць з'ясовано, що підготовка вчителів образотворчого мистецтва для шкіл Херсонської губернії здійснювалась у Петербурзькій академії мистецтв. З'ясовано, що тенденціями художньої освіти у початковій і середній школах Херсонщини були нетривалість функціонування початкових і середніх навчальних закладів, їх залежність від громади, тенденції професіоналізації, неефективного використання методів навчання образотворчому мистецтву,

недостатності навчально-методичного забезпечення тощо. Зміст дисциплін художньо-естетичного спрямування (малювання, креслення) характеризувався альтернативністю укладання навчальних програм через відсутність нормативної бази. З-поміж форм і методів переважали такі: копіювання, малювання з натури дротяних каркасів і фігур гіпсових голів, натурні замальовки без інструментів і за допомогою окоміру та ін. Прогресивні освітяни обстоювали необхідність визнання малювання обов'язковою дисципліною, зміст якої має ґрунтуватись на міждисциплінарній основі, послідовному малюванні геометричних фігур, предметів навколишньої дійсності, природи.

У контексті аналізу соціально-політичних і культурних чинників розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини *другого періоду (1871 – 1899 рр.)* виявлено, що особливе значення мало відкриття Миколаївської (1871 р.), Херсонської (1872 р.) учительських семінарій, розподіл гімназій на реальні та класичні. Важливим документом став циркуляр «Про призначення вчителів мистецтв під особистим контролем попечителів учбових округів» (учителі мистецьких дисциплін введені до реєстру штатних чиновників у 1897 р. та ін. На Херсонщині реформаційні зміни у сфері художньої освіти пов'язані з діяльністю Одеської малювальної школи, яку було реорганізовано в художнє училище (1899 р.), що визначило мету закладу – готувати художників-педагогів для регіональних шкіл (в училищі вперше в Україні було запроваджено викладання методики чистописання і малювання). Цей факт свідчив про зародження професійно-художньої освіти регіону на основі середніх навчальних закладів. Упродовж 1870 – 1880-х рр. було організовано дев'ять з'їздів, на яких порушено питання педагогічного наставництва; проведено показові уроки, лекції, практикуми, тематичні колоквиуми, майстер-класи з педагогічної майстерності. Особливістю професійно-педагогічної підготовки вчителів у Херсонській губернії була діяльність педагогічних курсів для вчителів народних шкіл у містах Херсоні та Одесі під керівництвом М. Бунакова.

У результаті аналізу специфіки організації художньої освіти у школах Херсонщини було з'ясовано, що провідними тенденціями її розвитку були: педагогізація освітнього процесу; масове відкриття початкових і середніх навчальних закладів; збільшення кількості годин на опанування малювання і креслення; відкриття вечірніх малювальних класів, заснування класів живопису, технічного креслення, скульптури; укладання авторських програм, підручників, посібників, рекомендацій з образотворчого мистецтва.

Зміст художньо-естетичних дисциплін визначала офіційна програма, підготовлена викладачами Петербурзької академії мистецтв для середніх навчальних закладів (1872). Альтернативною була навчальна програма для сільської школи М. Корфа, яку використовували учителі Херсонської губернії. Провідними формами і методами вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування у школах Херсонщини було визначено: застосовування методів малювання з натури, по пам'яті з використанням вугликів, пастелі, сангіни, пер; проведення пленерів; організація позашкільних занять з малювання; залучення учнів до виставкової і конкурсної діяльності.

У результаті аналізу соціально-політичних і культурних чинників розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини упродовж *третього періоду (1900 – 1920 рр.)* з'ясовано, що Міністерство народної освіти ініціювало низку освітніх реформ, які реалізовувались комісією під керівництвом Міністра народної освіти П. Ігнат'єва (1900). Основними реформаційними кроками було розроблення навчальних програм з урахуванням потреб регіону; розподіл дисциплін на «освітні» і «виховні»; посилення уваги до організації «розумних розваг» (літературні читання, вистави, музичні вечори, художні та художньо-промислові виставки). Завершення періоду пов'язане з реорганізацією початкових і середніх навчальних закладів у 7-річні трудові школи, класичних університетів – у народні інститути.

Особливо активно розвивалась неформальна мистецька, художня освіта: розроблено курси для дорослих; засновано недільні школи, народні читання, бібліотеки-читальні; створено крайові музеї та архіви при земствах, музеях; збільшено кількість навчального обладнання у шкільних закладах. Визначено, що на території Херсонської губернії функціонували курси М. Манилама (з 1894 р.); студія Ю. Бершадського (з 1907 р.); перша приватна художня школа у Миколаєві (з 1899 р.); малювальні класи Товариства прихильників витончених мистецтв (з 1911 р.). Створювалися осередки образотворчого мистецтва: в Одесі – підвідділ пластичних мистецтв (1919 р.), у Херсоні – «Пролетарська художня студія» (1919 р.).

З-поміж особливостей підготовки вчителів до викладання дисциплін художньо-естетичного спрямування у школах Херсонщини виокремлено: активізація діяльності педагогічних курсів для учителів-практиків; реорганізація педагогічних курсів у самостійні професійні навчальні заклади (Одеські педагогічні жіночі курси було перетворено на навчальний заклад (1916)). Визначено, що у розвитку вищої педагогічної освіти Херсонщини перших десятиліть ХХ ст. вагомою подією було відкриття учительських інститутів у Миколаєві (1913), у Херсоні (1917), в Одесі (1919). У них активізувалась діяльність щодо впровадження елементів мистецької педагогіки у процес проведення педагогічної практики, організації роботи педагогічних музеїв, музеїв дитячої творчості, проведення консультацій для вчителів, батьків.

Провідними тенденціями розвитку художньої освіти у школах Херсонщини було визначено: розширення мережі початкових і середніх навчальних закладів; заснування приватних художніх шкіл; офіційне впровадження з 1915 р. дисципліни «образотворче мистецтво»; залучення професійних художників до педагогічної діяльності; укладання авторських програм; використання зарубіжних ідей тощо. Зміст дисциплін художньо-естетичного спрямування визначав принцип «від простого до складного»; виконання геометричних орнаментів, орнаментальних прикрас, тривимірних моделей та ін. Серед форм і методів вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування найбільш поширеними були такі: малювання за уявленням, по пам'яті, за враженнями, ілюстративне малювання, ліплення за уявою, за враженням, з натури, креслення простих діаграм та графіків, аплікація, моделювання тощо.

Узагальнено основні ідеї художників-педагогів, які заклали професійні основи розвитку художньої освіти регіону: формування «людського духу» у дітей, застосування «сократівського» методу у навчанні (М. Пирогов); упровадження розвивального навчання, залучення до краєзнавчої роботи учнів (М. Корф); навчання школярів рідною мовою (І. Деркачов, Я. Чепіга); підтримка зв'язку університетів із середньою школою, «психологізація» навчання (М. Ланге); реалізації педагогіки співробітництва (О. Музиченко); педагогічне наставництво, підтримка віри учня в себе (Л. Іоріні, О. Шовкуненко); створення малювальних класів (П. Крестоносцев); «занурення» у художній образ (К. Костанді); поєднання людяності і професіоналізму в особі педагога (Ю. Бершадський, Т. Дворніков, Г. Ладиженський), розвиток майстерності учнів (Б. Егіз); активізація виставкової діяльності (В. Заузе); розвиток музейної справи (В. Мурзанов); становлення авторських мистецьких шкіл (Г. Курнаков, О. Шовкуненко). Ідеї педагогів, художників регіону визначили вектори розвитку художньої освіти Херсонщини на засадах культуровідповідності та полікультурності.

У третьому розділі – **«Розвиток сучасної художньої освіти у шкільництві Херсонщини»** – узагальнено сучасні тенденції розвитку художньої освіти Херсонщини; визначено перспективи творчого використання прогресивних ідей художників, педагогів Херсонщини; представлено методичні рекомендації щодо творчого впровадження досвіду художньої освіти регіону у професійній підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Визначено сучасні тенденції розвитку художньої освіти у шкільництві Херсонщині, що виявляються у структуруванні змісту фахових дисциплін, предметів культурологічного, історико-педагогічного спрямування; у виборі інноваційних і традиційних методів і форм навчання; в організації педагогічної, пленерної практик у процесі професійної підготовки вчителів образотворчого мистецтва; у співпраці музеїв, університетів та загальноосвітніх шкіл (музейна практика); у проведенні конференцій, виставок, лекторіїв з персонології; у розвитку художніх, освітніх традицій викладачами мистецьких кафедр педагогічних університетів; у творчих контактах з міжнародними мистецькими осередками (пленери, конференції, майстер-класи); в оновленні змісту програм, навчально-методичного супроводу вивчення мистецьких дисциплін у загальноосвітній школі на інтегративній основі; у проведенні інтернет-конкурсів, міжнародних виставок із залученням учнів тощо.

Прогностичне обґрунтування творчого використання прогресивних надбань історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти Херсонщини здійснено на державному (створення законодавчого ресурсу щодо розвитку художньої освіти в регіонах; розробка державних програм; залучення регіональних науково-дослідних установ, університетів до проектів ЮНЕСКО тощо) та організаційно-педагогічному (оновлення навчальної, виховної, науково-дослідницької, практичної складових професійної підготовки вчителів образотворчого мистецтва з урахуванням прогресивного досвіду Херсонщини та ін.) рівнях.

Визначено, що методологічною основою творчого використання надбань художньої освіти Херсонщини мають бути такі підходи, як: компетентнісний,

полікультурний, акмеологічний, аксіологічний діяльнісний. З'ясовано, що творче використання прогресивних надбань художників, педагогів Херсонщини має ґрунтуватись на дидактичних принципах: історизму, культуровідповідності, спрямованості навчання на розв'язання взаємозв'язку завдань учіння, виховання і загального розвитку, врахування аксіологічної функції мистецтва, науковості, систематичності і послідовності, зв'язку з життям, поєднання різних методів, засобів, форм; особистісного цілепокладання.

Розроблено методичні рекомендації для студентів мистецьких факультетів вищих навчальних закладів «Персонологія художньої освіти Херсонщини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» до дисциплін «Методика викладання образотворчого мистецтва», «Історія мистецтва», «Історія педагогіки» та ін. Розроблено завдання для самостійної роботи з метою посилення дослідницької складової професійної підготовки майбутніх учителів. Представлено індивідуальні завдання з метою активізації творчо-пошукової діяльності майбутніх учителів: підготовка доповідей, тез наукових матеріалів з проблем розвитку художньої освіти Херсонщини, аналіз електронних джерел, наукової періодики; організація диспутів в межах наукового гуртка; поглиблене вивчення досягнень регіональної художньої освіти у процесі організації педагогічної практики; відвідування Херсонського обласного краєзнавчого музею, Херсонського обласного художнього музею імені О. Шовкуненка та проведення екскурсій для учнів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі висновки:

1. Здійснено історико-педагогічний аналіз генези розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонщини у синхронічному і діахронічному аспектах. Визначено, що вагомими ресурсами дослідження витоків розвитку художньої освіти регіону у діахронічному вимірі є краєзнавчі дослідження; наративні джерела; розвідки, у яких визначено вектори розвитку українського шкільництва; праці з проблем становлення художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Півдня України, Херсонщини. З-поміж сучасних праць (синхронічний вимір) умовно визначено такі групи: краєзнавчі дослідження з історії культури, побуту Півдня України; історико-педагогічні розвідки з проблем розвитку освіти України; огляди історії мистецької і художньої освіти; праці з історії становлення мистецької освіти на Півдні України, регіональної художньої освіти; праці з біографістики. Доведено, що художня освіта у початкових і середніх закладах Херсонщини в історичній ретроспективі розвивалась на основі принципів народності, культуровідповідності, полікультурності, зв'язку з життям.

2. Охарактеризовано передумови становлення художньої освіти у Херсонській губернії (перша половина ХІХ ст.), з-поміж яких найбільш вагомими є військово-стратегічне розташування регіону, інтенсивний розвиток торгівельно-економічних відносин у великих містах (Одесі, Миколаєві, Херсоні), полінаціональний регіональний склад, зростання промислового потенціалу,

потреба у підготовці кваліфікованих працівників, становлення Херсонської губернії як цілісної територіальної одиниці тощо. Важливими чинниками, які зумовили розвиток художньої освіти на Херсонщині, були визначені: реформаційні зміни у шкільництві Російської імперії, Півдня України першої половини XIX ст., згідно з якими було створено мережу навчальних закладів початкової, середньої і вищої ланки (заснування закладів чотирьох типів (церковнопарафіяльні, повітові, губернські (гімназії), а також ліцеї (або університети) при навчальних округах); діяльність Одеського Рішельєвського ліцею; укладання першої офіційної програми з креслення і малювання для початкових і середніх навчальних закладів (1849).

3. Обґрунтовано періодизацію розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст., виявлено її провідні тенденції в обраних хронологічних межах. На основі аналізу архівних документів, стародруків, бібліографічних праць, довідкових та енциклопедичних видань, періодики тощо визначено три періоди.

I-й період – 1865 – 1870 рр. – позначений початком діяльності Херсонського губернського земства, заснуванням першої на південноукраїнських землях Одеської малювальної школи, створенням Новоросійського університету. Провідними тенденціями цього періоду визначено: становлення мережі початкових і середніх навчальних закладів, нетривалість їх функціонування та залежність від громади, заснування художніх і ремісничих шкіл, приватних спеціалізованих навчальних закладів, часткова реалізація прогресивних ідей педагогів щодо запровадження малювання як обов'язкової дисципліни у початковій і середній школі та ін. Зміст дисциплін художньо-естетичного спрямування (малювання і креслення) у школах визначався авторськими навчальними програмами кожного навчального закладу на основі академічної програми, укладеної викладачами Петербурзької академії мистецтв. Українські освітяни розвивали ідеї міждисциплінарного вивчення малювання, практичного втілення положень гуманістичної, розвивальної педагогіки. Спостерігалось відсутність належного навчально-методичного забезпечення, протиставлення геометричного і натурального методів викладання малювання на основі методичних праць вітчизняних і зарубіжних педагогів, перевага методів копіювання, малювання з натури, натурні замальовки з допомогою окоміру тощо.

3-поміж основних досягнень художньої освіти Херсонщини II-го періоду – 1871 – 1899 рр. – визначено: відкриття Миколаївської і Херсонської учительських семінарій, реорганізація Одеської малювальної школи в художнє училище, яке готувало педагогів-художників для регіональних шкіл (1899); прийняття низки законодавчих документів; надання учителям образотворчого мистецтва статусу штатних педагогів; активізація діяльності педагогічних з'їздів, ознайомлення вчителів-практиків з інноваційними методами і формами викладання; використання прогресивних зарубіжних надбань тощо. У результаті визначено провідні тенденції означеного періоду: відкриття початкових і середніх шкіл; організація педагогічних курсів; збільшення кількості годин на вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування; відкриття малювальних класів,

класів живопису, скульптури, креслення при училищах та ін. Зміст дисциплін художньо-естетичного спрямування у школах Херсонщини було структуровано на основі академічної програми Петербурзької академії мистецтв; набували широкої популярності авторські програми, підручники, рекомендації, запроваджувались елементи архітектурного і проєкційного креслення, олійного й акварельного живопису тощо. З-поміж найбільш ефективних форм і методів виокремлено малювання по пам'яті, з натури шляхом використання вугілля, пастелі, сангіни, активізація позанавчальної художньої діяльності, організація виставок і конкурсів із залученням учнів тощо.

III-й період (1900 – 1920 рр.) пов'язаний із реформуванням середньої школи з ініціативи Міністерства народної освіти (1900); ліквідацією земства як основного органу самоврядування в державі (1918); початком реформи освітньої системи в Радянській Україні (нівелювання університетської освіти (1920 р.)). Тенденціями означеного періоду визначено: відкриття учительських інститутів у великих містах; розвиток неформальної мистецької освіти дітей та дорослих; розширення мережі початкових і середніх шкіл; створення крайових музеїв, архівів при земствах, залучення професійних художників до освітньої діяльності, реорганізація педагогічних курсів у професійні навчальні заклади; становлення авторських художніх шкіл; зародження післядипломної педагогічної освіти тощо. Зміст художньої освіти було врегульовано шляхом впровадження офіційного курсу образотворчого мистецтва у початкових і середніх навчальних закладах, розроблення навчальних програм з урахуванням потреб регіону, розподілом дисциплін на «освітні» і «виховні», адаптації зарубіжного досвіду, посилення уваги до організації «розумних розваг» в межах позашкільної освіти та ін. Серед форм і методів художньої освіти у початкових і середніх школах домінували такі: малювання і ліплення за уявленням, по пам'яті, з натури, ілюстративне малювання, аплікація, моделювання; залучення дітей до діяльності музеїв, до виставкової роботи.

4. Проаналізовано сучасні тенденції розвитку художньої освіти Херсонщини: відродження культурологічних засад художньої освіти (зміст художньої освіти формують культурні надбання, мистецько-культурні традиції, історико-педагогічний досвід); утвердження національних пріоритетів (реалізація принципів історизму, культуровідповідності у змісті професійної підготовки вчителів образотворчого мистецтва); гуманізація («олюднення» художньої освіти, створення умов у науково-освітньому просторі університету для самовираження, самоствердження майбутнього вчителя); утвердження особистісно орієнтованого підходу, принципу індивідуалізації; спрямованість на діалог культур (розвиток художньої освіти на засадах полікультурності); впровадження компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх вчителів образотворчого мистецтва; спрямованість на аксіокультурний розвиток учня; поліхудожнє виховання школярів на основі інтеграції різних видів мистецтв.

5. Визначено перспективи творчого використання прогресивних надбань історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти Херсонщини на таких рівнях: на державному (законодавче, нормативне забезпечення розвитку

художньої освіти, підтримка діяльності регіональних мистецьких осередків, авторських шкіл, громадських організацій, товариств мистецького спрямування, активізація видавничої і музейної діяльності, створення персонологічних архівів в регіонах, підготовка і реалізація спільних міжнародних проектів, залучення регіональних науково-дослідних установ, університетів до проекту ЮНЕСКО щодо створення обсерваторії мистецької освіти); на організаційно-педагогічному (оновлення навчально-методичного ресурсу, створення творчих лабораторій, художньо-педагогічних майстерень художників-педагогів при університетах; створення регіональних центрів художньої освіти та підтримка їх діяльності; заснування мистецьких організацій регіонального розвитку теорії і практики художньої освіти, студентських науково-творчих товариств, застосування тренінгів, проблемних груп, семінарів, пленерів під керівництвом відомих педагогів; проведення конференцій з проблем регіональної персонології; створення віртуальних бібліотек при мистецьких кафедрах університетів, електронних баз даних, сайтів, веб-сторінок періодичних видань).

Проведене історико-педагогічне дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують: проблематика педагогічних, мистецтвознавчих праць освітян Херсонщини та її реалізація у змісті професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін; компаративістські дослідження з проблем вітчизняного і зарубіжного досвіду становлення мистецьких шкіл; використання прогресивних ідей історико-педагогічного досвіду художньої освіти у шкільництві Херсонської губернії у музеєзнавстві, проектній діяльності, культурології, мистецтвознавстві.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Гуріч З.В. Персонологія художньої освіти Херсонщини (друга половина XIX – початок XX ст.): метод. рек. для студентів мистецьких ф-тів вищ. навч. закл. / З.В. Гуріч . – Херсон: «Стар», 2016. – 34 с.
2. Гуріч З.В. До проблеми розвитку педагогічної майстерності вчителів образотворчого мистецтва Херсонської губернії (середина XIX – початок XX ст.) / З.В. Гуріч // Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2013. – Вип. 63. – С. 31–35.
3. Гуріч З.В. Становлення художньої освіти в навчальних закладах Півдня України (середина XIX – початок XX ст.) / З.В. Гуріч // Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2013. – Вип. 64. – С. 31–35.
4. Гуріч З.В. Особливості підготовки вчителів образотворчого мистецтва у другій половині XIX – на початку XX ст. / З.В. Гуріч // Молодь і ринок. – 2014. – Вип. 9 (116). – С. 141–145.
5. Гуріч З.В. Підготовка вчителів образотворчого мистецтва в спеціалізованих закладах освіти у другій половині XIX – на початку XX ст. / З.В. Гуріч // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. / [редкол.: Н.С. Побірченко та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. – Вип. 10, ч. 1. – С. 253–258.

6. Гуріч З.В. Розвиток художньої освіти в Херсонській губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / З.В. Гуріч // Наукові записки. Серія: Пед. науки / Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – 2015. – Вип. 139. – С. 176–179.
 7. Гуріч З.В. Сутність поняття «регіональна художня освіта» / З.В. Гуріч // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Пед. науки. – 2016. – Чернігів, Вип. 137. – С. 15-20.
 8. Вовк М.П., Гуріч З.В. Перспективи творчого використання прогресивних ідей художників-педагогів Херсонщини в сучасній освітній практиці / М.П. Вовк, З.В. Гуріч // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Пед. науки. – Чернігів, 2016. – Вип. 139. – С. 3–10.
 9. Гуріч З.О. Значення декоративного мистецтва у процесі виховання творчої особистості студентів художньої спеціальності / З.О. Гуріч // Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки / Ніжинський держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2008. – №4. – С.105–107.
 10. Гуріч З.В. Вплив традицій декоративного мистецтва на виховання творчої особистості студентів художньої спеціальності // З.В. Гуріч // Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. – Вип. 11–12. – Одеса, 2010. – С.143–147.
 11. Гуріч З.В. Досвід педагогів Херсонської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у контексті художньої освіти / З.В. Гуріч // ScienceRise: Pedagogical Education. – 2016. – № 5(1). – С. 14–19.
- Опубліковані праці апробаційного характеру***
12. Гуріч З.В. До проблеми виховання творчої особистості засобами декоративного мистецтва / З.В. Гуріч // Професійно-мистецька школа у системі національної освіти України: матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 3-5 жовт. 2012р., с. Мала Білозерка Запорізької обл. / Ін-т. пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Малобілозерська естетична гімназія-інтернат «Дивосвіт». – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2012. – С. 128–131.
 13. Гуріч З.В. Розвиток художньої освіти в навчальних закладах Півдня України (середина ХІХ – початок ХХ століття) / З.В. Гуріч // Становлення образотворчого мистецтва в сучасному соціокультурному просторі: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20-21 лют. 2014 р.). – Луганськ: ЛДАКМ, 2014. – С. 87–93.
 14. Гуріч З.В. Становлення художньої освіти в початкових та середніх навчальних закладах України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / З.В. Гуріч // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: зб. матеріалів ХІІІ Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької / [голов. ред.: Г.І. Сотська]. – К.: Талком, 2016. – Вип. 7(11). – С. 114–116.
 15. Гуріч З.В. Возникновение и развитие художественных школ в Херсонской губернии (вторая половина ХІХ – начало ХХ вв.) / З.В. Гуріч // Новые подходы для оптимизации научной деятельности: материалы ХІ (LXXIII)

Международ. научно-практ. конф. по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, социологическим и политическим наукам (Украина, г. Киев, 27 ноября 2015 г.). – Горловка: ФЛП Пантюх Ю.Ф., 2015. – С. 42–46.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

16. Словник мистецьких термінів: навч.-довід. вид. / Г. Сотська, Т. Шмельова, З. Гурич. – Херсон: Стар, 2016. – 52 с.

АНОТАЦІЇ

Гурич З.В. Развитие художьей освіти в початкових та середньих навчальних закладах Херсонськой губернии (друга половина XIX – початок XX ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогичних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогичної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ, 2017.

У дисертації вперше на основі ретроспективного аналізу змісту, форм і методів художьей освіти в початкових і середньих навчальних закладах Херсонськой губернии другої половини XIX – початку XX ст. виявлено тенденції її розвитку. Охарактеризовано передумови становлення художьей освіти у Херсонськой губернии. Обґрунтовано періодизацію розвитку художьей освіти в початкових і середньих навчальних закладах Херсонськой губернии другої половини XIX – початку XX ст., яка включає три періоди: 1865 – 1870 рр. – період зародження професійних засад художьей освіти; 1871 – 1899 рр. – період інтенсивного розвитку закладів художьего спрямування, інноваційних пошуків художників, педагогів; 1900 – 1920 рр. – період реформування художьей освіти регіону.

Проаналізовано сучасні тенденції розвитку художьей освіти у шкільництві Херсонщини. Здійснено прогностичне обґрунтування перспектив творчого використання прогресивних надбань, ідей художників, педагогів регіону в контексті реформування сучасної художьей освіти на державному та організаційно-педагогичному рівнях. Розроблено методичні рекомендації для студентів мистецьких факультетів вищих навчальних закладів «Персоналогія художьей освіти Херсонщини (друга половина XIX – початок XX ст.)».

Ключові слова: художья освіта, шкільництво, початкові навчальні заклади, середньі навчальні заклади, Херсонська губерния, мистецька освіта, вчителі образотворчого мистецтва, тенденції.

Гурич З.В. Развитие художественного образования в начальных и средних учебных заведениях Херсонской губернии (вторая половина XIX – начало XX вв.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Институт

педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, Киев, 2017.

В диссертации впервые на основе ретроспективного анализа содержания, форм и методов художественного образования в начальных и средних учебных заведениях Херсонской губернии второй половины XIX – начала XX ст. выявлены тенденции ее развития. Охарактеризованы предпосылки развития художественного образования в Херсонской губернии. Разработана периодизация развития художественного образования в начальных и средних учебных заведениях Херсонской губернии второй половины XIX – начала XX ст., которая включает три периода: 1865 – 1870 гг. – период становления сети учебных заведений, зарождения профессиональных основ художественного образования; 1871 – 1899 гг. – период интенсивного развития художественных учебных заведений, инновационных поисков художников, педагогов; 1900 – 1920 гг. – период реформирования художественного образования.

Проанализированы современные тенденции развития художественного образования Херсонщины. Осуществлено прогностическое обоснование перспектив творческого использования прогрессивных достижений художественного образования региона на государственном и организационно-педагогическом уровнях. Разработаны методические рекомендации для студентов художественных факультетов высших учебных заведений «Персонология художественного образования Херсонщины (вторая половина XIX – начало XX ст.)».

Ключевые слова: художественное образование, школа, начальные учебные заведения, средние учебные заведения, Херсонская губерния, учителя изобразительного искусства, тенденции.

Gurich Z. V. The development of art education in primary and secondary schools of Kherson province (second half of XIX – early XX century). – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.01 – general pedagogy and the history of pedagogy. – The Institute of Pedagogical Education and Adult Education NAPS of Ukraine, Kyiv, 2017.

For the first time the thesis found the features and trends of development which based on a retrospective analysis of content, forms and methods of art education in primary and secondary schools of Kherson province in the late XIXth – early XXth century. On a base of the analysis of the main thesis of methodological approaches (cultural, multicultural, and axiological) the author's definition of a regional art education is formulated as training process through the development of national art and educational traditions, openness to adapting foreign art experience in a specific area of the state that has a historical and administrative character of formation. Determines the essence of functions of the regional art education (motivational and educational, cultural, communicative, creative and motivating, hedonistic).

There is characterized preconditions for the development of art education in Kherson province (first half of the XIX century), among which reformatinal changes in

the schooling, creating a network of primary, secondary and higher education schools, Odessa Richelieu Lyceum activities, the formation of the first official program of drawing and painting for elementary and secondary schools are defined as the most significant. The author offers a periodization of development of art education in primary and secondary schools of Kherson province in the second half of XIX – early XX century: it includes three separate periods (1865 – 1870 – formation of the network of educational institutions of Kherson province, the birth of professional principles of art education; 1871 – 1899 – the period of establishing professional principles of art education, intensive development of institutions of art direction, teacher-artists innovative research; 1900 – 1920 – the period of reforming of art education in the schooling of a region).

The current trends in art education development in the Kherson region are analyzed: a trend of revival of culturological foundations of art education (art education content is formed with a cultural heritage, artistic and cultural traditions, historical and pedagogical experience); a trend of establishing national priorities in art education (implementation of the principles of historicism, culture accordance in the content of art teacher training); a trend of humanization («humanization» of art education, creating conditions in the scientific and educational space of the university for self-expression, self-assertion and self-regulation of the future teacher), establishing personality oriented approach, the principle of individualization in art education; a trend of focusing on dialogue between cultures (development of art education on the principles of multiculturalism as part of multicultural education); a trend of implementation of competence approach in the training of future teachers of fine arts in higher educational institutions of Kherson region; a trend of school art education focusing on axiocultural development of the student; a trend of polyartistic education of students through the integration of different types of art. It is done prognostic substantiation of perspectives of using progressive achievements of development art education in the region at different levels. Methodical recommendations «Personology art education Kherson (second half of XIX – early XX century)» for students of art faculties of higher educational institutions are developed.

Keywords: art education, schooling, elementary schools, secondary schools, Kherson province, teachers of art.